

Tanulmányok Luther irataiból.

I.

Luthert tanulmányozni, lelkének a kiapadhatlanságig gazdag tárházát megismerni, szellemének mélységéből meríteni, küzdelmeit és személyes életfejlődését nyomon kísérni: egy protestans theologusra nézve egyike a legszebb és legkivánatosabb feladatoknak. Ő nem a nagyhangu tudós, ki gondolatainak szegénységét a szavak áradatával akarja takargatni. Nem a rideg dogmatikus, ki élettelen és megfoghatatlan elméleteket kíván a lélekbe írni. Nem a vallás zsarnoka, ki ráül a lelkiismeretre. Nem az elfogult theologus, kinek egyoldalúsága szánalmat ébreszt. Luther a lelkiismeretes vezér, ki készséggel nyújt világosságot a vallás mezején járatlanok számára. A lelkes apostol, a kinek élete nem drága, csak hogy elvégezhesse a szolgálatot, melyet Urától vett. A fáradhatatlan hős bajnok, a ki egymaga szétromból egy megkövesült világot, hogy a romok helyén egy új ország alapjait rakja le. Költő, ki a lelkiélet jelenségeit a legszebb drámai formában írja le. Próféta, mert nem magának és korának, hanem a jövő századoknak élt. Az őszinte theologus, ki minden iratában lelkének egy-egy darabját tárja az olvasó elébe. Az élet tanító mestere, ki nem az elvont elméleteket írja, hanem a való élet útjait járja. Egy nagy egyéniség, ki új korszakot teremtett a kereszténység történetében. Iratai a hit és lelkiismeret szabadságának mindmegannyi hatalmas apologiája.

Mindezekben készséggel ismerjük el és valljuk Luther nagyságát és világtörténelmi jelentőségét. Mi őtet nem úgy tekintjük, mint egy felekezeti emberét, hanem úgy, mint a protestantizmus atyját. De bármilyen tisztelettel viseltessünk a történelem e nagy alakja iránt, azért iratait elsősorban úgy tekintjük, mint történeti emlékeket, a melyek elvezetnek minket egy nagy korszak eredeti tiszta forrásához, a melyek teljes

betekintést engednek abba a szellemi forradalomba, abba az eszmei harcba, a melyet reformatió néven ismerünk. És a midőn így tekintjük a Luther műveit, akkor járunk el igazán az ő szellemében. Hiszen e tekintetben ő maga ad nekünk útbaigazítást, midőn műveihez írott előljáró beszédében azt mondja, hogy az egyházi atyák és zsinatok írásai csak azért érdemes a fennmaradásra, hogy „tanu és történeti emlék legyen“, mert a szentírásnál jobb útra úgy sem vezethetnek minket. Azért óva int mindeneket, nehogy az ő iratai akadály legyenek magának az írásnak tanulmányozásában.¹

Azonban Luther nem pusztán a múlté. Iratai nem csupán a hagyományok tárában kegyelettel őrzendő emlékek. Fegyverei nem megrozsdásodott és divatból kiment szerszámok. Iratai nem csupán a múlt időkre vetnek világot. Mert Luther ha nem is tudta magát teljesen kiszakítani a saját korából, de azért neve áldásosan hangzik ma is a letűnt századokon keresztül. Irataiban ha sok van a mi a korhoz és viszonyokhoz alkalmazkodott, de sok van olyan is a mi nincs alávetve az idő változásainak. Általános iránya ma is követésre méltó. Vallásos gondolatai ma is termékenyítőleg hatnak a protestáns lélekre. A mint dr. Masznyik Endre mondja, a magyar kiadás előszavában: „Dr. Luther Márton művei a szent biblia mellett a vallás-erkölesi s ebből folyólag az egyházi téren való folytonos reformatiónak első rendű autentikus jogforrása és leghatalmasabb fegyvertára lesznek és maradnak kezükben.“² Mindezek nemcsak kellemessé, de hasznossá is teszik a Luther iratainak a tanulmányozását.

Még egy más körülmény is fokozza iránta érzett rokonszenvünket és érdeklődésünket. Luther személyes életében a protestantizmus legfőbb elve, a fokozatos fejlődés és folytonos haladás a teljes mértékben jut kifejezésre. A mint szintén dr. Masznyik mondja ; „A Luther név nekünk több, mint pusztán történeti emlék ; eszme az, mely uralkodik sziveinkben, mint a vallás erkölesi megújulás, a személyes élő hit, a lelkiismeretbeli szabadság, az önálló tudományos kutatás és erkölesi felelősség, egy szóval, mint a folytonos haladás és tökéletes-

¹ Dr. Luther Márton Egyházreformáló iratai ; sajtó alá rendezte : Dr. Masznyik Endre. Pozsony, 1904. I. k. 9. l.

² I. m. 2. l.

dés örök elve, lelke és ereje“.¹ Ugyanez nekünk a Dávid Ferencz neve. Tőle tanultuk, hogy semmiféle közhitvallás előtt meg nem hajolva, figyeljünk egyfelől az evangélium, másfelől az ész és lelkiismeret szavára. Az ezek által gyujtott világosság fényénél haladjunk mindig előre. A megismert igazság mindig egy lépcső legyen újabb igazságokhoz, mert a megállás, a tétlen nyugalom halált jelent. Ezért van, hogy mi ma egyes vallási kérdésekben másképpen gondolkozunk, mint gondolkoztak hitünk elődei ezelőtt százévekkel. Ezért van, hogy egyes hit-igazságoknak általuk formulázott és kifejezett alakját — ám- bár a lényeg lehet ugyanaz — ma már magunkévá nem tehetjük. De hát az természetes következése a fejlődés és haladás elvének, a melyet mi Dávid Ferencztől örököltünk. Elismerjük, hogy e tekintetben Luther lehetett a mestere. Mert hiszen a fejlődés és haladás örök elve nekünk protestánsoknak közös örökségünk. Bármennyire különbözünk az egyes hitnézetekben, de ez alapelv mindig elég erős lesz arra, hogy minket testvérközösségben tartson. Ebből a szempontból is tiltakoznunk kell az ellen, mintha mi valaha akár a lutheri, akár a kalvini egyházzól azt állítottuk volna, mintha az a reámaradt örökséggel hűtelenül sáfárkodnék, s megesontosodott orthodoxiájával a fejlődést és haladást kizárná, a mint ezt dr. Masznyik egy különben igen alapos nagy tudással és keresztényi liberalismussal írott tanulmányában írja rólunk.² Hiszen nem régiben „Calvinismus“ ezim alatt volt alkalmunk rámutatni arra a fejlődésre, melyen az ev. ref. egyház Kálvin óta keresztül ment.³ Annál kevésbé vonhatnók ezt kétségbe ott, a hol a Luther szelleme működik az egyházban. A fejlődés és haladás nem csak természeti, de lelki törvény is. Ennek az érvényesülését föltartóztatni lehet, de örökre megállítani nem. Sőt a haladás és fejlődés sok tekintetben még ott is érvényesül, a hol a leghatározottabban tiltakoznak ellene, t. i. a katholicismusban. Hogy lehetne hát azt megtagadni a protestantismusban, a melynek létalapja, élete, ereje éppen abban van. Ha mi mégis az unitarizmust kiemeltük, mint a melyben a fejlődés és haladás legin-

¹ I. m. 2. 1.

² „Szentábrahám mint dogmatikus“ Theologiai szaklap. II. évf. 206. 1.

³ Ker. magvető XXXIX évf. 3, 4, 6, és XL évf. 2.-ik füzet.

kább érvényesült,¹ ezzel éppen azt akartuk mondani, a mit dr. Masznyik Endre így fejez ki. „Az unitarizmus e reformációt egy lépéssel még tovább folytatta, vagyis a folytonos haladás elvét teljes határozottsággal érvényesítve s a szabad kutatás és személyes meggyőződés jogát, a hitelveken kívül semmi más-sal nem korlátozva s a hagyományozott emberi tanokat, vagy mondjuk így dogmákat pusztán történeti emlékeknek tekintve, a szenirás alapján az ev. prot. egyház dogmáit is korlátlan kri-tika alá vetette.“²

Mindezeket csupán azért újítottuk fel, hogy az elfogult-ságnak még csak látszatát is elhárítsuk magunkról. Nem vagyunk színvakok, kik a saját igazságainkon kívül más igazságot el ne ismernénk. Az egyedül üdvözítés jogát másnak engedjük át. Magunknak ilyent tulajdonítani nem akarunk, mert az leginkább ellenkeznék egyházunk multjával és vallásunk irányával.

Teljesen elfogulatlan lélekkel olvassuk és tanulmányozzuk Luthert is. Őszintén valljuk, hogy a Luther társaság az által, hogy Luthert magyarul is megszólaltatja, nemcsak az ág. ev. egyháznak, de az egész magyar protestantizmusnak nagy szolgálatot tesz. A már megjelent két kötet után jó reménységgel várjuk a többieket is, mert a jeles fordítók eddigelé nagy vigyázattal voltak arra, hogy Luther eredetiségének a lehető meg-őrzése mellett jó magyar zamatot adjanak a fordításnak.

Luther művei a különböző kiadásokban különbözőképen vannak csoportosítva. Némelyek a *tárgyi*, mások pedig az *idő-rendi* szempontot vették figyelembe. A magyar nyelvű kiadás-ban, melyet dr. Masznyik rendez sajtó alá, mind a két szempont érvényesül, a mennyiben Luther úgy lesz bemutatva, mint „egyházreformator“, „egyházszervező“ és „egyházépítő“. Ez a csoportosítás előttünk is természetesnek látszik s könnyen áttekinthetősége mellett bizonyos egyöntetűséget fog kölcsönözni a különböző időben és különböző célból írott műveknek. Maga Luther ama nevezetes 1521-iki vormsi tárgyalás alkalmával addig megjelent iratait három osztályba sorozza. Az elsőbe azok tartoznak, melyekben „a hitnek és erkölcsnek tiszteletét evan-geliumszerüleg“ írja le. A másodikba azok tartoznak, a melyek-

¹ Ker. Magvető XXXV. k. 146 l.

² „Szentábrahámi mint dogmatikus“ Theol. szaklap. II. évf. 202 l.

ben a pápaságot és a pápisták tanát támadta meg. A harmadikba pedig azok, melyek személyek ellen irattak.

Mi a következőkben a magyar kiadás sorrendje szerint fogunk haladni, különös súlyt fektetve amaz iratokra, melyek az evangéliumi hit és erkölcs szabályait adják elő.

A 95 tétel és magyarázata.

Hogy a bűnös csak bizonyos föltétel mellett nyer bűnbocsánatot: az teljesen az evangéliumon alapuló nézet. Azonban az evangélium szerint ez a föltétel mindig a bűnösnek lelki ténye, a mi a bűn mélységes megbánásában, a jobb és nemesebb életre való elhatározásában, szóval valami olyan körülményben nyilvánul, a mi a bűnös erkölcsi jobbulására és nemesbitésére vezet. Az evangélium szerint az ember tökéletesedése és tüdvössége a főczél. Minden egyéb érdek eltörpül mellette. Azonban az egyházi és hierarchiai érdek hamar rájött, hogy miképen teheti az embert erényeivel és bűneivel a maga hatalmi céljai eszközüvé.

Már Krisztus után a második százévben, ellentétben az evangéliummal, olyan irányt vett a keresztény erkölcsstan, hogy abban a fölösleges jó cselekedetekről szóló dogma csirája megtalálható. Nemcsak a Hermas, hanem az Origenes erkölcsstanából is kiolvasható a fölösleges érdem eszméje.¹ Később a Jézus, a szentek és vértanúk fölösleges jó cselekedeteiből és érdeméből egész raktárt állított össze az egyház s azt hitette el, hogy a reáruházott kulcs hatalmánál fogva jogot nyert, hogy e kincsesház fölött szabadon rendelkezék. Még formailag dogmává sem volt emelve e nézet s már is az egyház értékesítette a maga javára az érdemek kincstárát. Lassanként mind jobban belement az üzletbe, különösen miután VI. Kelemen a XIV-ik százévben ezt a tant dogmává emelte.

De nemcsak az erények, hanem a bűnök fölött is teljes hatalmat biztosított magának az egyház. Dogma szerint ugyanis a bűnbánat sacramentumában három lépcső van, ú. m. a megbánás, a gyónás és az elégtétel. A ki a két első fokozaton végig megyen, annak örökbüntetése elengedettik, de az ideig-

¹ Baur: Őskereszténység, 367—368. 1.

lenes büntetések teljes elkerülése czéljából még bizonyos elégtételt kell adnia, vagyis bűnhődnie kell. Azonban az egyház Istentől hatalmat nyert arra is, hogy a bűnös erkölesi fogyatkozásait a felesleges érdemek tárházából bizonyos feltételek mellett kipótolja s ez által a büntetés alól feloldozza, vagy azt elengedje. Ez a *búcsu*. Az egyház a feltételt úgylátszik, a maga belátása és bölcsessége szerint szabhatja meg. Természetesen a föltétel mindig a szerint módosul, a mint azt az egyháznak akkori érdeke kívánja. II. Orbán pápa teljes búcsut hirdetett mindazok részére, a kik a keresztes háborúban résztvesznek. Később még azok is teljes búcsut nyertek, a kik valamely keresztes vitézt fegyverrel láttak el. Minden bűnük büntetése alól feloldoztattak azok is, a kik a husziták elleni háborúban résztvettek. Legnevezetesebb az úgynevezett jubileumi búcsu, melyet VIII. Bonifác pápa 1300-ban hirdetett, a mikor a Rómába való zarándoklás volt a teljes bűnbocsánat ára. Ez a búcsu eredetileg 100 évre volt kitűzve, de a pápák el nem titkolható érdekből jónak látták előbb 50, azután 33 és végül 25 évre leszállítani. Eddig folyamodni kellett a búcsuért, most azonban az egyház maga kínálja. Később 1400 körül egyes városoknak teljes búcsut engedélyezett a pápa, ha a római út *költségeit* a kiküldött búcsuhirdetőknek átadják. Nevezetes teljes búcsu még a Portinukula búcsu, a mely kezdetben Portinukula templomához volt kötve, de később a pápák minden ferenczrendi templomra kiterjesztették. Teljes búcsuval van összekötve a pápai áldás is. Vannak olyan búcsuk, a melyek „mindenkorra“, olyanok, a melyek „bizonytalan időre“ és olyanok, a melyek „meghatározott időtartamra“ szólnak.

A búcsu ereje nemcsak az élőkre terjed ki. A tisztító-tűzben levő halottak szenvedéseit is — mint ideiglenes büntetéseket — meglehet általa rövidíteni, sőt teljesen megszüntetni. Így az egyház még a halottakat sem engedte ki kezei közül. A ki magának nem is akart búcsut szerezni, megtette azt kegyeletből kedves halottjáért.

Ha Róma érdeke és szüksége úgy kívánta, pénzért is árulta a bűnbocsánatot. Ügynökeit szétküldötte a világba, kik annál nagyobb érdemeket szereztek, mennél több pénzzel számolhattak be. Ezért megfélemedtek az üzlet erkölesi oldaláról s az anyagi szempontot mindennél többre becsülték. A gazdagnak könnyű

volt pénzen üdvösséget venni, de a szegény is készséggel adta oda utolsó fillérjét, ha nem magáért, de a purgatoriumban szenvedő kedves halottjáért.

Hogy ezen alapjában is téves elméletnek a gyakorlatban minő következményei lehettek, azt még elgondolni is alig lehet. „Miféle tartózkodás lehetett volna még a bűntől akkor — mondja Baur — midőn a búcsu oly nagyon könnyüvé tett minden bűn súlyát egyszerre lerázni? És az egész búcsuosztogatási intézményt korántsem kell úgy tekinteni, mintha az csak az esetleges idői viszonyok folytán jött volna létre, ellenkezőleg, maga az egyház egész tervszerűleg és rendszeresen a végett hozta létre, hogy az erkölesi tudatból a bűn minden komolyabb fogalmát kiirtsa. A minden erkölesiséget aláaknázó tan az egyház fejtől indult ki, a püspökök, az alárendelt klerikusok a pápai parancsok végrehajtására kiküldött szerzetesek egész erejüket összeszedték arra, hogy általánossá tegyék és az erkölesi érzület legszemérmetlenebb kigunyolásával is a nép között gyakorlati érvényre emeljék. Az egyház — folytatja Baur — a maga búcsuosztogatási gyakorlatával a reformatiót közvetlen megelőző századokban, az erkölesiség legalsóbb fokára szállott alá. Ki tagadhatná, hogy az akkor általánosan uralkodó, a társadalmi élet minden viszonyát beszennyező és megmérgező erkölcstelenség főleg a búcsu felől uralkodó erkölesi fogalmak természetes következménye volt?“¹ Nem esoda hát, ha még jóval Luther előtt az egyháznak ezt az eljárását „a lélek meggyilkolásának“ nevezték.

A tudatosan és tervszerűen fejlesztett rendszernek csak egy tünete volt az, a midőn a XVI. százév elején X. Leo pápa a Péter-templom építésére a II. Gyula által megindított bűnbocsánati üzletet folytatta.² E rendszernek visszássága még inkább kitűnt azon mód által, a melyben Tetzl domonkosrendi szerzetes azt vezette.

Vásári zajt csapott, hogy az üzlet annál jobban sikerüljön. Már előre jelezte érkezését. Mint a pápa követe úgy utazott. Harangzúgás között várta és nagy ünnepélyességgel fogadta a

¹ Baur: Középkori kereszténység, 303—304. 1.

² Hase szerint Németországon az volt a köztudat s azt olasz történetírók is megerősítették, hogy a pápa a begyűlt pénz egy részét Magdolna nevű nővérének nászajándékul ígérte, Prot. Polemika. II./2. 198. 1.

sokaság. A mint egyik kortársa megjegyzi: „Istent sem lehetett volna szebben fogadni.“ Megérkezése után a templomba ment, hol különbnél különféle babonás mesékkal ámitotta a népet, melyeknek czélja az volt, hogy a bűnbocsátó czédulák értékét minél inkább emelje, a keresletet fokozza s a jövedelmet gyarapítsa. Sötét színekkel rajzolta a purgatoriumban szenvedő lelkek nehéz kinjait, hogy a gyászoló apát, anyát, testvért és rokont megindítsa s üzletre kényszerítse. Nemcsak a már megtörtént, de az ezután elkövetendő vétkekre is volt orvosság a Tetzeli patikájában. Kell-e mondanunk, hogy ilyen körülmények között az üzlet jól ment. A pápai ezimerrel és nagy vörös kereszttel ellátott ládából naponként fogyott a czédula, de szaporodott benne a pénz. Rablásnak, gyilkosságnak, a papok vagy apácák fajtalanosságának meg volt a maga szabott ára. A ki elkövetett bűnének az árát lefizette, megnyugtatott lelkiismerettel kereste az alkalmat újabb bűn elkövetésére. Hisz a megigazulás olyan könnyű. Különösen a gazdagnak még áldozatába sem kerül, hogy lemossa lelkéről a bűn szennyét. Miért ne élne hát kedve és kívánsága szerint?

Végre megtelt a türelem pohara. Az alvó oroszlán fölébredett. Luther, a ki már korábban is kétségbe vonta a pápának azt a jogát, mintha bűnbocsátó hatalmánál fogva a purgatoriumot is kiüríthetné, végre 1517 okt. 31.-én a vittenbergi vártemplom ajtajára latin nyelven írott s a kereszténység történetében olyan nevezetes 95 tételét kifüggesztette.

Mit foglal magában ez a rövid irat? Mi a tartalma? Ma talán nem elégíti ki mindenben a prot. tudatot. Sőt maga Luther is későbbben másként írta volna. De akkor még tudta, hogy barát multjával és neveltetésével nem tudott egyszerre szakítani. Itt még az egyház és pápa hive. Föl nem teheti, hogy a pápát üzérkedési szenvedély indítaná a búcsu árultatására, sőt talán nem is tud azokról a visszaélésekről, a melyeket az ő nevében követnek el a lelkiismeretlen barátok. Hiszen ha tudna róla, minden bizonynyal megakadályozná ezt a csunya lélekvásárt. Föl kell tehát a pápát világosítani, s az egyházi visszaéléseket megszüntetni, mert talán még végzetes kimenetelű lehet, úgy az egyházra, mint a pápára. Ime ez az egyházi hűség, s pápához való ragaszkodás sugallta a 95. tételt. És csodálatos! mégis ez volt a jelszó a reformatióra. Sőt e tételek kifüggesztésétől számítják

általában a reformatio kezdetét. Ez irat következményeit egyelőre maga Luther nem láthatta be. Ő csak az eszméket akarta tisztázni, s a bűnbocsánat homályos pontjait megvilágosítani. Tekintettel mégis az irat nagy fontosságára, mint a mely fordulópontot jelent a kereszténység történetében és tekintettel a nagy hatásra, melyet előidézett, méltó hogy részletekben megismerkedjünk vele. Ezt pedig úgy érjük el, ha egyben az 1818.-ban a pápához czimzett magyarázatot is vizsgálat tárgyává tesszük.

A szentírás doktora és tanító mestere hova építhetne biztosabb alapra, mint a bibliára, s különösen Jézus tanítására. Luther is a Máté ev. 4. r. 17. versében találta meg azt a sziklát, melyre a búcsu erejéről szóló iratát építhette. „Térjetelek meg.“ A Jézus mondása ez, s a bűnbocsánatnak ez az első és leglényegesebb föltétele. Azonban a megtérés alatt nem pillanatnyi elhatározást, nem farizeusi képmutatást kell értenünk. Ezzel a Jézus azt kívánja, hogy egész életünk állandó megtérés legyen, hogy más legyen az érzületünk, gondolkozásunk, más legyen egész életünk. A megtérés szónak ennél jobb és evangéliumszerűbb magyarázatát ma sem adhatnók. Azonban Luther, tekintettel az idői viszonyokra, hogy minden félreértést megelőzzön, s a sok százados sötétséget eloszlassa: a kérdésnek úgy negatív, mint pozitív oldalát megvilágítja. Már a II. tételben nyomban utána teszi, hogy a Jézus parancsa nem a szertartásos bűnbocsánatra, vagyis a bűnbánat egyházi formájára vonatkozik, mert az esetben azt betölteni teljesen lehetetlen volna. Jézus pedig ilyent nem kívánt tőlünk. De nem is csupán a belső, lelki bűnbánatra vonatkozik a Jézus intése. A belső bűnbánatnak külsőképen is meg kell nyilatkoznia. Éppen azért a szertartásos bűnbánat 3. lépcsőjére: az *elégtételre* vonatkoztatható a Jézus parancsa. Ugyanis az elégtétel az egyházi szabály szerint ismét három részből áll ú. m. a bűjtölés-, imádkozás- és alamizsnálkodásból. Ezek már nem csak a szertartásos bűnbánat részei; de egyszersmind a Jézus parancsolatai s az igazi bűnbánat gyümölcsei. Természetes, hogy Luther mind a hármat nem *egyházi*, hanem *evangéliumi* értelemben veszi. Már itt különbséget teszen az egyházi tan és az evangéliumi ige között.

Az V. tétel így szól: „A pápa nem enged, nem engedhet el semmi más büntetést, csak a mit a maga, vagy a kánonok

rendelkezése alapján kiszabott. E tétellel egész határozottan ellene mond a búcsu-levelekkel történt visszaéléseknek. Állítását részletekben is magyarázza és indokolja. Három féle büntetést különböztet meg, ú. m. isteni, polgári és kánoni büntetést. Az isteni büntetéseket az Isten szabja ki, azért azokat senki el nem engedheti. Vagy ha a pápa azt képzei, hogy erre hatalma van, háritsa el — mondja Luther — a pestist, a háborut, a tűzvészt, stb. mint isteni büntetéseket. Ha pedig azt hiszi, hogy a polgári büntetésekbe van beleszólása, s azokat eltörölheti, kísértse meg kiüríteni a börtönöket. Így hát az egyház által kiszabott ú. m. kánonikus büntetéseket engedheti el csupán. Azonban, ha tévedésből valaki ezek alól nem oldoztatnék fel, azért üdvössége nincsen kockára téve, ha különben az evangelium szerint megtért.

Ha a bűn büntetését nem engedheti el a pápa, annál kevésbé bocsáthatja meg a bűnt a szó valódi értelmében. Legfennebb kihirdeti és megerősíti azt, a mit Isten már megbocsátott, így folytatja Luther a VI. tételben. Mit kell ez alatt értenünk? Azt, hogy a bűnbocsánat egyedül Isten kegyelmétől várható, a mely kegyelmet az ember a *hit* által szerezhethet meg. Ime itt van a bűnbocsánat második főfeltétele, s habár halvány vonatkozásban is, itt lép előtérbe a protestantismus alapelve: a hit által való megigazulás. Azonban itt még Luther az egyházi felfogásnak is kedvezni akarva, megjelöli az egyház szerepét a bűnbocsánatnál, midőn a VII. tételben azt mondja: „Isten senkinek sem bocsátja meg vétkét, csakis úgy, hogy megalázva teljesen alárendeli a papnak, mint helytartójának.“ Ez állítással hajlik ugyan az egyházi felfogás felé, de azt egészen másképp magyarázza, mint az általában, az egyházban gyakorlatban volt. Szerinte, ugyanis az egyház nem bírói hatalommal rendelkező közvetítő, Isten és a bűnös ember közt. Sőt az egyház semmit sem tehet, míg az ember a kegyelem állapotában nincs. Az egyház bocsánatát tehát meg kell előznie az Isten bocsánatának. Azonban az ember az Isten bocsánata felől mindaddig bizonytalanságban van, a míg az egyház a pap által azt ki nem hirdeti, vagy a felől nem biztosítja. A míg pedig az ember bűne bocsánata felől bizonytalanságban van, addig a bűn következménye, a lelkiismeretfurdalása meg nem szűnik. Lelkiismeretének megnyugtatója céljából kell tehát a bűnösnek, az egy-

házhoz fordulnia. Az egyház nem a bűnt bocsátja meg, hanem nyugalmat szerez a lelkiismeretnek. Azonban az egyházhoz való járulás is csak akkor érvényes és értékes, ha az *hittel* történik. Ime így magyarázza Luther a kulcsok hatalmát. Szerinte nem gyónásra s bűcsuvásárlásra kell tanítani a népet, hanem a „Krisztusban való hitre“, mert ez szerez igazi bűnbocsánatot.

Nagyon jellemzi az egyház romlottságát, a fogalmak szándékos és mesterséges öszszezevarását, a hierarchia tulkapásait, a VIII. tétel, a melyben Luthernek azt kellett bizonyítgatnia, hogy a kánonikus bűnbánati törvények csupán az élőkre és nem a holtakra is vonatkoznak. Pedig nagy oka volt, hogy küzdjön e hamis felfogás ellen. Jövedelmező volt, s nagyon ragaszkodtak hozzá. Azért Luther nem kevesebb mint 15 érvet állít e tévelygéssel szemben, hogy kimutassa annak a tarthatatlanságát, s rámutasson azok hamis és gonosz eljárásaira, kik a bűcsu erejét még a purgatoriumra is ki akarják terjeszteni. Hogy milyen nagy volt e tekintetben a visszaélés és hogy mily veszedelmesnek tartotta azt Luther a ker. erkölcs szempontjából, azt eléggé bizonyítja az a körülmény, hogy több mint húsz tételen keresztül a lehető részletességgel tárgyalja e kérdést, s ennek minden oldalát megvilágítja. Élesen kikel ama hamis próféták ellen, kik a pápa nevében a bűcsu-levelekről azt a balfogalmat terjesztik, mintha az, az üdvösség biztosítéka volna. Ez ellenkezik a keresztény tannal. Éppen azért — mondja — a bűcsu hirdetőik sokkal nagyobb szolgálatot tennének a pápának és egyháznak, ha a népet szeretetre, szelidségre, jótékonyságra tanítanák, mint hogy minden kigondolható módon a bűcsulevelek vásárlására buzdítják. Mert az igaz bűnbánó bűcsulevél nélkül is megnyeri úgy a büntetéstől, mint a büntől való feloldozást. (XXXVI. tétel.)

Ezek szerint tehát teljesen megvetendő volna a pápa bűnbocsánata? E kérdésre Luther nem felel nem-mel, de annak értékét a lehető legkisebbre szállítja le. Szerinte annak az üdvösségre semmi befolyása nincsen, a bűnbocsánatnak nem szükséges kelleke, de azért még sem megvetendő. Mire való hát? Arra, hogy általa az egyház előtt is ismeretessé lesz a bűnbocsánatnak az a kihirdetése, mely a magános gyónásnál történik. (XXXVIII. tétel.) Ime, itt van a pápai bűcsu ereje. Szentelt vízhez hasonló. Azért Luther komolyan figyelmeztet mindene-

ket, hogy arról csak óvatosan beszéljenek, nehogy a nép többre becsülje azt, mint a szeretet cselekedeteit. E helyett föl kell *világosítani* a népet, hogy az alamizsna-osztogatás és a szükölködők fölsegítése jobb dolog, mint a búcsuvásárlás; hogy a ki felebarátja nyomorával nem törődve, búcsut vásárol, nem bűnbocsánatot nyer, hanem Isten haragját vonja magára; hogy a búcsuvásárlás „szabados“ és nem „parancsolt“ dolog; hogy a mit búcsuvásárlásra tékoznak, azt jobb ha családjuk föntartására fordítják; hogy a pápa a búcsuosztogatásnál több súlyt fektet az *imádságra*, mint a *pénzre*; hogy a búcsu jó, ha nem biznak benne, de veszedelmes, ha abba helyezik reménységüket. Föl kell világosítani a népet, hogy ha a pápának tudomása volna a búcsuval történt visszaélésekről, inkább fölgyujtaná a Szent Péter templomát, hogy a pápa inkább pénzt adna a szegényeknek, minthogy álnokul megfossa őket tőle. (XLII—LI. tétel.)

Ez erőteljes buzdítás után ismételten egy nagy és lényegbe vágó kérdést vet föl Luther. Mi az egyház igazi kincse? Nem a szentek érdemei és fölösleges jó cselekedetei, mert nincs szent, a ki Isten parancsait mindenben betöltötte s annál kevésbé olyan, a ki fölösleges jót mivelhetett volna. Így forgatja föl Luther alapjában azt a képzelt kincses-házát, mely a századok folytán az egyház részére olyan dúsan kamatozott. Továbbá a Krisztus érdeme igaz hogy az egyház kincse, de nem a búcsu kincse. Mert e kincsből a pápa nélkül is részesülhet az igaz keresztény a hit által. Végül nem is a kulcs hatalma az egyház igazi kincse. Azért nagy tévedésben vannak mindazok, a kik ezekben képzelik az egyház kincsét. „Az egyház igazi kincse az Isten dicsőségének és kegyelmének szent evangéliuma“. (LXII. tétel.)

Igen érdekes az is, hogy miként vonja meg a határvonalat az evangélium és búcsu között. Amaz az elsőket teszi utolsókká, ez pedig az utolsókat elsőkké. Az evangélium hálójával egykor *gazdag* embereket halásztak; a búcsu hálójával pedig az emberek *gazdagságát* halászszaak. Az evangélium a lélekre *áldásos*, a búcsu pedig a zsebre hasznos. (LXIII—LXVII. tétel.)

Mindazonáltal Luther mégsem a pápai bűnbocsánat, hanem a vele kapcsolatos visszaélések ellen beszél. Sőt annyira lelkő-

ben van a pápa tisztelete, hogy — a mint mondja — még annak igazságtalan ítélete előtt is kész meghajolni. Ezért mondja: „A ki az apostoli bűnbocsánat ellen beszél, átkozott és kárhozott legyen“. „A ki ellenben a búcsuhirdetők merész és szemtelen beszédét figyelve ellenőrzi, áldott legyen“. (LXXI—LXXII. tétel.) Egyben éppen a pápai tekintély megóvása czéljából főlemlit néhányat azon visszaélések közül, melyeket az ő nevében egyes búcsuhirdetők elkövetnek s tiltakozik azok ellen, mint a melyek csak a nép ámitására szolgálnak. Valamint elősorolja azokat a kételkedő kérdéseket, a melyek a búcsuárulással kapcsolatosan nemcsak az ő, hanem a mások lelkében is támadnak s a melyek szintén igen alkalmasak a pápai tekintély aláásására. Így, hogy többet ne említsünk: miért nem üríti ki a pápa a purgatoriumot a *szeretet* nevében, ha *pénzért* meg tudja váltani a szenvedő lelkeket? Vagy miért nem építteti a Szent Péter-templomot inkább a maga dús jövedelméből, mint a szegény hivek pénzéből? Ezek s ezekhez hasonló kérdések nem támadnának a hivek lelkében, ha a bűnbocsánat a pápa szellemében hirdettetnék. Végül figyelmezteti a keresztényeket, hogy igazi fejüket, a Krisztust igyekezzenek követni s „inkább sok szorongattatás közt jussanak a menyországba, mintsem hogy magukat a békével áltatva elbizzák“. (XCV. tétel.)

Ez rövid tartalma annak a nagyfontosságú iratnak, mely fordulópontot jelent a kereszténység történetében; mert bárha írójának nem is volt az a czélja, de ez jelzi a reformatio kezdetét. Magasan kiemelkedő határkő a mult és jövő között. Az első sugár, mely a nap közelgését hirdeti. Minden igaz protestans kegyelettel kell hogy olvassa a lelki szabadság ez első hiradóóját. Az egyes tételek között megvan a tartalmi összefüggés s mint irodalmi mű is egy teljes egésznek képez. Látszik rajta, hogy a hagyományos szokás és tekintély tisztelete még küzd az evangéliumi szabadságra való törekvés vágyával. Igyekszik mind a kettőnek megadni a magáét. Azonban ez utóbbinak már több rész jut s az elsőt nem a meggyőződés ereje, hanem csupán a kegyelet tartja fönn. Bátran elmondhatjuk, hogy a protestantismus alapelve már a 95. tételből kiolvasható. Abban ki van már mondva, hogy üdvösségünk nem külső hatalomtól függ, hanem azt nekünk magunknak kell előkészíteni. Ki van mondva hogy a vallás nem lélek- és életnélküli külső cselekedetekben,

hanem hitben és bizalomban áll. Ki van mondva, hogy megigazulásunk alapja és föltétele nem a papság, nem az egyház kezében van letéve, hanem az kizárólag tőlünk függ és hogy azt nem pénzen vehetjük, hanem megtérés és a Krisztusban való hit által szerezhethük meg. Mindenki által tudott és ismert igazságok ezek ma, de nagy föltűnést keltettek s új irányt jelöltek akkor, a mikor az egyszerű barát ajkairól elhangzottak. És ezek az igazságok mutatják, hogy Luther nemcsak rombolt, hanem épített is, nemcsak tagadott, de állított is. Azonban ez még csak az első lépés, a mely az ingadozás, a bizonytalanság tüneteit mutatja. A többi annál határozottabb, a mint ezt látni fogjuk.

VÁRI ALBERT.

A régi diákéletből.¹

A német nyelv a tantervben — úgy látom — először Mária Terézia idejében foglal helyet, a 18. század közepe után. Sőt II. József idejében már két osztályt neveznek el a németről: *kisebb német és nagyobb német osztály*. Akkor t. i. nem számokkal jelölték az osztályt, mint most, — oly semmit mondóan — hanem azon tárgy szerint, mely legnagyobb helyet foglalt el abban az évfolyamban. Így pl. oratorok, poéták, szintakszisták, declinisták, comparisták stb. II. József világboldogító germanizálása már anyja idejében érezteti hatását. 1773-ban egy diák (Kovács Ferencz) már Szebenbe megy a német nyelv megtanulására. Új és szokatlan dolog lehetett, mert a főnök e megjegyzést teszi rá: Egér nem fér lyukába, s tököt köt a farkára.²

A következő évben már megbarátkoztak ezzel az új szokással, mert 1774-ben a főnök (Sepsiszentkirályi Vida Mihály) a német nyelvre Brassóba távozó diák (Farkas Zsigmond) vállalkozására az Isten segítségét kéri: *Cui Deus suo adsit auxilio!*³ 1776-ban pedig a főnök azt jegyzi fel, hogy Nagyajtai Nagy György „clarissimus ac doctissimus“ urat beiktatják a német nyelv tanárává s a saját maga írta nyelvtant kezdi tanítani az ifjúságnak.⁴ (Nem várták meg tehát II. József rendeleteit, hanem megelőzték. Benczédi téved, midőn a német tanításának kezdetét 1784-re teszi. L. Kolozsvári Unit. Kollég. Értesítője 1899—1900.) Német vizsgának nyomaira azonban csak 1785-ben akadtam, mikor a tógás és secundanus diákok, s a gyermekek is vizsgáztak németből.⁵ A nagyobbik német osztályról pedig (körülbelül a mai III.—IV. o.-nak felel meg) az van feljegyezve 1787. februáriusáról,⁶ hogy magyarról-németre fordítandó stílusból ez alkalommal vizsgáztak először. Ezóta e tantárgy több-kevesebb megszakítással és több-kevesebb eredménnyel állandóan a tantervben van, de azért Augusztinovics, II. József halála alkalmával meg

¹ A Dávid Ferencz ifj. egyetben tartott felolvasásból.

² Fasc. VI. 79.

³ Fasc. VI. 98.

⁴ Fasc. VI. 127.

⁵ Fasc. VI. 343.

⁶ Fasc. VI. 404.